

Z ARCHEOLOGIA NA TY!, CZYLI O OCHRONIE DZIEDZICTWA KULTUROWEGO PRZEZ EDUKACJĘ

Streszczenie: Od roku 2013 studenci i doktoranci Instytutu Archeologii UJ prowadzą projekt *Z archeologią na ty!*, którego celem jest popularyzacja wśród dzieci i młodzieży dyscypliny, jaką jest archeologia. Zauważalnym problemem wśród społeczeństwa jest niska świadomość dotycząca ochrony dziedzictwa kulturowego. Zadaniem projektu jest przybliżenie nie tylko tejże tematyki, lecz również warsztatu i pracy archeologa, a także innych związanych z tym aspektów. Zajęcia składają się z dwóch aktywizujących słuchaczy części, przede wszystkim z prezentacji omawiającej metodykę pracy archeologa z podkreśleniem interdyscyplinarnego charakteru badań oraz pokazującej eksplorowane przez krakowskich archeologów stanowiska w Polsce i na świecie. Kolejna część ma charakter warsztatowy i skupia się na pracy z zabytkiem i podstawach dokumentacji opisowej. Poruszane są również zagadnienia dotyczące aspektów prawnych, a także pokazujące konkretne epoki w dziejach z perspektywy archeologa. Dotychczas zajęcia przeprowadzono w ponad 20 szkołach na terenie Polski. Pokazały one, że istnieje spore zainteresowanie prezentowaną tematyką wśród dzieci i młodzieży. Kształtowanie od najmłodszych lat świadomości społecznej dotyczącej zagadnień historii i kultury jest jednym z ważniejszych elementów procesu wychowawczego mającego na celu ochronę dziedzictwa.

Słowa kluczowe: archeologia, ochrona dziedzictwa archeologicznego, edukacja, młodzież, popularyzacja

Świadomość własnej tożsamości jest bardzo ważnym czynnikiem kształtującym każdego człowieka, dlatego ochrona dziedzictwa kulturowego jest jednym z najbardziej istotnych zadań współczesnych społeczeństw. Realizacja tego zadania podejmowana jest przez organy ustawodawcze oraz wykonawcze. W Polsce najważniejszym aktem prawnym chroniącym spuściznę narodową jest Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej¹. W celu zachowania jej materialnego dziedzictwa w jak najlepszym stanie dla przyszłych pokoleń władze ustawodawcze w Polsce uchwały 23 lipca 2003 r. Ustawę o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami², za przestrzeganie której

¹ Dz.U., nr 78, poz. 483.

² Dz.U. 2003, nr 162, poz. 1568.

odpowiedzialne są powołane do tego służby, m.in. wojewódzki konserwator zabytków. Pełnione przez nich zadanie należy do podstawowych elementów ochrony tej spuścizny, zaś równie istotnym czynnikiem jest edukacja społeczeństwa w celu pogłębienia świadomości na temat jego dziedzictwa kulturowego, najlepiej już od najmłodszych lat. Zadanie to jest jednym z głównych założeń projektu *Z archeologią na ty!*³.

Impulsem do rozpoczęcia realizacji projektu była analiza programów nauczania w szkołach podstawowych, gimnazjalnych i ponadgimnazjalnych, w których zagadnienia z zakresu archeologii i ochrony dziedzictwa kultury materialnej podejmowane są bardzo rzadko. Z tego powodu pomija się wiele faktów, ograniczając się do najważniejszych. Istotną przyczyną zainicjowania projektu była również społeczna odpowiedzialność naukowca, którego powinnością jest popularyzacja osiągnięć z zakresu jego specjalizacji.

CELE I METODYKA

Prace nad projektem, nad którym opiekę merytoryczną objął dr Michał Wojenka, a koordynatorami są autorzy niniejszego tekstu, rozpoczęły się jesienią 2013 r. Początkowo w projekt zaangażowało się 11 studentów i doktorantów z Instytutu Archeologii Uniwersytetu Jagiellońskiego⁴. W roku akademickim 2015/2016 aktywnie działało już 37 osób. Osób chętnych do współpracy przybywa w każdym roku – studenci są przekonani o słuszności projektu i konieczności popularyzacji zagadnienia ochrony dziedzictwa. Prowadząc zajęcia, dodatkowo rozwijają swoje umiejętności dydaktyczne, poszerzają wiedzę, a także mają możliwość przekazywania swoich zainteresowań najmłodszym.

Głównym celem projektu jest wzbudzenie zainteresowania tematyką archeologii i ochrony dziedzictwa kulturowego wśród dzieci oraz młodzieży i tym samym wzrost społecznej świadomości w obrębie tych zagadnień. Przygotowana została różnorodna oferta edukacyjna pozwalająca na dostosowanie programu zajęć do potrzeb odbiorcy, zdywersyfikowana zarówno pod względem tematycznym⁵, jak

³ www.na-ty.archeo.uj.edu.pl. W celu rozpowszechnienia działalności, a przez to rozpropagowania archeologii, funkcjonuje również profil projektu na portalu społecznościowym Facebook, a także publikowane są artykuły popularnonaukowe (B. Zajęc, M. Wacławik 2015, s. 78–79; <http://naukawpolsce.pap.pl/aktualnosci/news,408622,z-archeologia-na-ty--krakowscy-badacze-popularyzuja-nauke.html>).

⁴ Szczególne podziękowania składamy osobom, które tworzyły projekt na początku jego realizacji: A. Szymanik, P. Starachowskiej, A. Starachowskiemu, D. Gajewskiej, M. Kozubal oraz wszystkim, którzy kontynuowali ich dzieło.

⁵ Tematy zajęć prowadzonych w ramach projektu: *Z archeologią na ty! Słów kilka na temat pracy archeologa; Archeologia w świetle prawa. Ochrona dziedzictwa kulturowego; Po co mi to? O interdyscyplinarności archeologii; Nie tylko piramidy. Egipt i wschodnia część Basenu Morza*

i czasu trwania, w zależności od możliwości jest to jedna lub dwie godziny lekcyjne. W przypadku realizacji warsztatów w przedszkolu czas ten skrócony jest do 30 minut ze względu na możliwości percepcyjne najmłodszych. Zajęcia w szkołach, niezależnie od czasu ich trwania, podzielone są na dwie części: wykładową i warsztatową. Dzięki przyjętej formie i możliwości nawiązania dyskusji dzieci i młodzież nie tylko poszerzają swoją wiedzę, ale także rozwijają kreatywność oraz umiejętności prowadzenia konwersacji.

W trakcie pierwszego etapu lekcji prowadzący przekazuje uczniom informacje z zakresu metodyki badań archeologicznych i sposobu ich prowadzenia w zależności od środowiska badawczego, na lądzie, jak i pod wodą, oraz nowoczesnych technologii stosowanych przy wykrywaniu i dokumentacji stanowiska, np. przy użyciu drona. Ostatnia część prezentacji pokazuje obraz pradziejów rekonstruowany na podstawie wyników prac pracowników instytutu prowadzonych na stanowiskach Polski i innych części świata. W trakcie zajęć podkreślany jest interdyscyplinarny charakter badań archeologicznych i mowa jest również o możliwości współpracy ze specjalistami, którymi uczniowie mogą stać się w przyszłości. Głównym tematem tych rozważań są badania palinologiczne, dendrochronologiczne, materiałoznawcze, fizyko-chemiczne i geofizyczne⁶. W celu zachęcenia osób zainteresowanych archeologią do prowadzenia samodzielnych, ale nieinwazyjnych badań archeologicznych w ramach zajęć przedstawiona jest też metoda prospekcji radarowej i wykorzystania jej możliwości⁷. Podczas zajęć podkreślana jest również przydatność wiedzy z zakresu archeologii w badaniach prowadzonych przez innych specjalistów, m.in. architektów⁸ czy historyków sztuki⁹. Istotnym aspektem tych rozważań jest podkreślenie, jak ważne jest dobranie odpowiedniej metodologii do charakteru prowadzonych badań m.in. poprzez zwrócenie uwagi uczniów na różnorodne sposoby wykonywania dokumentacji podczas prowadzenia badań archeologicznych na stanowisku. Alternatywą w pierwszej części są prezentacje specjalistycznych

Śródziemnego w świetle źródeł archeologicznych; Jeszcze nie Nowy Świat. Opowieść o Ameryce z czasów przed przybyciem Europejczyków; Od kamienia wszystko się zaczęło. Epoka kamienia, czyli o pierwszych ludziach, mamutach i krzemieniarstwie słów kilka; Nie wszystko złoto co się świeci. Warsztat metalurga od eneolitu do epoki żelaza; Barbarzyńcy kontra Rzymianie. Życie i zwyczaje Barbarzyńców w epoce żelaza; Przodkowie i następcy Mieszka. O początkach Słowian i państwowości w Polsce; Uroki i problemy średniowiecznego miasta. Lokacja miast i życie codzienne mieszkańców na przykładzie Krakowa; Inter armasilentleges. Słów kilka na temat wojen, uzbrojenia i architektury obronnej; Skarby pod wodą. Archeologia podwodna.

⁶ D. Ławecka 2010, s. 62–77, 148, 153–160, 164–168, 173–174, 184–186; C. Renfrew, P. Bahn 2002, s. 120, 126–130.

⁷ D. Ławecka 2010, s. 61–62.

⁸ Jako przykład mogą służyć badania archeologiczno-architektoniczne w klasztorze oo. Dominikanów (A. Bojęś-Białasik, D. Niemiec 2013, s. 257–314).

⁹ Przykładem mogą być opracowania kafli historyka sztuki i archeologa A. Świechowskiej (A. Świechowska 1955, s. 163–173).

zagadnień wybierane przez nauczycieli jako uzupełnienie programu nauczania. Zakres tematyczny obejmuje takie zagadnienia, jak: początki ziem polskich czy też archeologia a nauki ścisłe. Bardzo dużym zainteresowaniem cieszą się zajęcia dotyczące archeologii w świetle prawa¹⁰. W trakcie lekcji prowadzący opowiadają również o zarządzaniu dziedzictwem kulturowym w celu uświadomienia potencjalnemu znalazcy procedury postępowania w przypadku odkrycia zabytku¹¹, w tym o konieczności niezwłocznego poinformowania o tym fakcie¹². Ważnym zagadnieniem jest działalność detektorystów i tematyka coraz bardziej popularnego wykrywacza metalu. Urozmaiceniem zajęć jest przywoływanie przykładów relacji prasowych informujących o przypadkach odnalezienia zabytków. Dzięki dywersyfikacji oferty zajęcia stanowią interesujące poszerzenie i uzupełnienie zagadnień zawartych w szkolnym programie nauczania, często marginalizującym archeologiczne aspekty dziejów ludzkości.

W pierwszej części konwersatorium prezentowana jest specyfika i metodyka realizowania badań archeologicznych na przykładzie stanowisk prowadzonych przez Instytut Archeologii Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prowadzący zwracają szczególną uwagę na dużą częstotliwość występowania stanowisk oraz artefaktów i stosunkowo niską świadomość lokalnego społeczeństwa na temat dziedzictwa archeologicznego. Ważnym elementem jest uświadamianie uczniom dużego zagrożenia, na jakie narażone są zabytki w przypadku nieprawidłowego i niemethodycznego wydobycia ich z ziemi. Podkreślany jest wpływ warunków klimatycznych i środowiskowych na kondycję odkrywanych przedmiotów, a także znaczenie kontekstu, z którego artefaktu zostają pozyskane. Zwracamy również uwagę na różnice pomiędzy badaniami wykopaliskowymi a działaniami podejmowanymi przez detektorystów. Dzieciom i młodzieży przedstawia się również inne metody popularyzacji archeologii, np. poprzez uczestnictwo w festynach archeologicznych organizowanych przez lokalne ośrodki kulturalne czy włączenie się w działalność grup rekonstrukcyjnych.

Podczas konwersatorium *Archeologia w świetle prawa* uczniowie dowiadują się, na podstawie jakich aktów prawnych chronione jest w Polsce dziedzictwo archeologiczne. Szczególnie istotnymi dla tej dyskusji są art. 5 i 82 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.¹³ oraz Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r.¹⁴. W trakcie lekcji prowadzący opowiadają również o zarządzaniu dziedzictwem kulturowym w celu uświadomienia słuchaczom, co powinni zrobić w przypadku znalezienia zabytku. Ważnymi aspektami tej dyskusji jest legalność odkrycia, którą można rozstrzygać na podstawie art. 111.1

¹⁰ Dz.U., nr 78, poz. 483; Dz.U. 2003, nr 162, poz. 1568; pomocnymi aktami prawnymi są również Dz.U. 1962, nr 16, poz. 93, art. 189 czy też Dz.U., nr 71, poz. 650.

¹¹ Dz.U. 2003, nr 162, poz. 1568, art. 111.1.

¹² Dz.U. 2003, nr 162, poz. 1568, art. 116.1.

¹³ Dz.U., nr 78, poz. 483.

¹⁴ Dz.U. 2003, nr 162, poz. 1568.

Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r.¹⁵, czy również niezwłoczność informowania o znalezieniu zabytku na podstawie art. 116.1 tejże ustawy¹⁶. Pomocnymi aktami prawnymi są również m.in. art. 189 kodeksu cywilnego¹⁷ oraz Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 1 kwietnia 2004 r.¹⁸. Urozmaiceniem zajęć jest przywoływanie przykładów relacji prasowych informujących o przypadkach odnalezienia zabytków.

W trakcie drugiej warsztatowej części zajęć uczniowie mogą przyjrzeć się z bliska zabytkom, a także samemu spróbować uzupełnić dokumentację archeologiczną (fot. 1–2). Prezentowane artefakty pochodzą ze zbiorów dydaktycznych Instytutu Archeologii Uniwersytetu Jagiellońskiego¹⁹. Artefakty zdywersyfikowane są chronologicznie oraz regionalnie: w zbiorze znajdują się zabytki z epoki kamienia, brązu, żelaza, średniowiecza i nowożytności, pochodzące z badań wykopaliskowych prowadzonych na stanowiskach w różnych częściach Polski. Na potrzeby projektu wykonano także kopię miecza typu liptowskiego z epoki brązu, która stanowi jeden z najbardziej efektownych elementów prezentowanego zbioru i wzbudza duże zainteresowanie wśród odbiorców²⁰.

Program dla grup przedszkolnych odróżnia się od założeń realizowanych w szkołach. Ze względu na inne zdolności percepcyjne zajęcia koncentrują się na zadaniach manualnych, takich jak poszukiwanie skarbów w piaskownicy (fot. 3) czy układanie archeologicznych puzzli. W trakcie półgodzinnych zajęć dzieci przez zabawę poznają, czym jest archeologia.

Projekt *Z archeologią na ty* jest przedsięwzięciem niezwykle istotnym. Jego formuła wyróżnia go spośród podobnych inicjatyw mających na celu ochronę dziedzictwa kulturowego. Prowadzone zajęcia dostosowane są do potrzeb nauczycieli i możliwości odbiorców, nie generują kosztów ze strony odbiorców czy też problemów logistycznych. W dużej mierze realizacja projektu odbywa się w środowiskach

¹⁵ Dz.U. 2003, nr 162, poz. 1568, art. 111.1: „Kto bez pozwolenia albo wbrew warunkom pozwolenia poszukuje ukrytych lub porzuconych zabytków, w tym przy użyciu wszelkiego rodzaju urządzeń elektronicznych i technicznych oraz sprzętu do nurkowania, podlega karze aresztu, ograniczenia wolności albo grzywny”.

¹⁶ Dz.U. 2003, nr 162, poz. 1568, art. 116.1: „Kto niezwłocznie nie powiadomił wojewódzkiego konserwatora zabytków lub wójta (burmistrza, prezydenta miasta) albo dyrektora urzędu morskiego o przypadkowym odkryciu przedmiotu, co do którego istnieje przypuszczenie, iż jest on zabytkiem archeologicznym, a także nie zabezpieczył, przy użyciu dostępnych środków, tego przedmiotu i miejsca jego znalezienia, podlega karze grzywny”.

¹⁷ Dz.U. 1962, nr 16, poz. 93, art. 189.

¹⁸ Dz.U., nr 71, poz. 650.

¹⁹ Składamy podziękowania dyrekcji Instytutu Archeologii UJ za umożliwienie wypożyczenia zabytków oraz za wszelką udzieloną pomoc przy realizacji projektu.

²⁰ Składamy podziękowania dla p. Michała Bugaja za udostępnienie modelu, na podstawie którego Piotr Kowalski z Instytutu Odlewnictwa wykonał kopię. Kopia ta sfinansowana została ze środków Instytutu Archeologii UJ oraz Fundacji Studentów i Absolwentów UJ Bratniak.

szkolnych znanych odbiorcom, co sprawia, że obok braku wzmiankowanych utrudnień dzieci i młodzież czują się swobodniej. Dzięki formie projektu dzieci i młodzież mogą dowiedzieć się czegoś nowego i interesującego w zakresie dziedziny, jaką jest archeologia, przy ograniczeniu czasu potrzebnego na dotarcie do instytucji zewnętrznej oraz wydatków finansowych z nim związanych (np. koszty transportu).

STATYSTYKI

Do końca czerwca 2016 r. przeprowadzono zajęcia dla ok. 1460 osób. Uczestnikami projektu były dzieci w wieku przedszkolnym oraz uczniowie wszystkich poziomów nauczania (szkoły podstawowe, gimnazja i szkoły ponadgimnazjalne, tzn. licea i technika). Zajęcia w większości przypadków realizowano w salach szkolnych w celu zniwelowania kosztów, a także problemów organizacyjno-logistycznych związanych z przemieszczaniem się dużej grupy osób. Trzykrotnie zajęcia prowadzone były w sali źródłoznawczej Instytutu Archeologii UJ. Najczęściej zajęcia prowadzono w gimnazjalnych (44%) i ponadgimnazjalnych (25%) klasach o liczebności ok. 25 osób, natomiast dwukrotnie dla grup liczących 75 osób (ryc. 1). W szkołach podstawowych projekt był realizowany w mniejszych grupach 20-osobowych, a w przedszkolach w grupach 15-osobowych²¹. W większości przypadków zajęcia odbywały się w placówkach leżących na terenie miasta Krakowa, a także na terenie innych miejscowości województwa małopolskiego, podkarpackiego i śląskiego²². Projekt cieszy się coraz większą popularnością, a w niektórych szkołach lekcje są prowadzone regularnie każdego roku.

WNIOSKI

Znaczące zainteresowanie tematyką archeologii, przejawiające się dużą aktywnością uczniów w projekcie, może świadczyć o potrzebie organizowania większej liczby akcji edukacyjno-popularyzatorskich. Bardzo często zajęcia są pierwszym, a czasami również ostatnim momentem, kiedy młodzi ludzie mają możliwość spotkania i rozmowy z archeologami oraz zetknięcia się z reprezentowaną przez nich dyscypliną. Realizatorzy projektu mają nadzieję, że umiejętność rozpoznania zabytku w niepozornie wyglądającym przedmiocie przyczyni się do docenienia jego wartości, a tym samym wzrostu świadomości w kwestii ochrony dziedzictwa kulturowego.

²¹ Łącznie: 69 klas, 10 grup dzieci przedszkolnych, 1493 osoby, 95 godzin lekcyjnych.

²² W jednym przypadku zajęcia zostały zrealizowane w Krakowie w Instytucie Archeologii dla szkoły z Chojny z woj. zachodniopomorskiego.

Ideą projektu *Z archeologią na ty!* jest zwiększenie świadomości społeczeństwa w zakresie dziedzictwa archeologicznego. Jego realizacja daje możliwości skuteczniejszej ochrony tego dziedzictwa.

BIBLIOGRAFIA

Akty prawne

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., Dz.U., nr 78, poz. 483.

Kodeks cywilny, Dz.U. 1962, nr 16, poz. 93, art. 189.

Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 1 kwietnia 2004 r., Dz.U., nr 71, poz. 650.

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r., Dz.U. 2003, nr 162, poz. 1568.

Opracowania

Bojęś-Białasik A., Niemiec D., *Kościół i klasztor Dominikanów w Krakowie w świetle badań archeologiczno-architektonicznych w latach 2010–2012* [w:] *Sztuka w kręgu krakowskich Dominikanów*, red. A. Markiewicz, M. Szyma, M. Walczak, Kraków 2013, s. 257–314.

Ławecka D., *Wstęp do archeologii*, Warszawa 2010.

Renfrew C., Bahn P., *Archeologia. Teoria. Metody. Praktyka.*, Warszawa 2002.

Świechowska A., *Kafle warszawskie* [w:] *Szkice staromiejskie*, red. O. Puciata, H. Szwankowska, E. Szwankowski, S. Żaryn, Warszawa 1955, s. 163–173.

Zajac B., Waclawik M., *Z archeologią na ty*, „Alma Mater”, 173–174(2015), s. 78–79.

Jadwiga Olbrot, Barbara Zajac, Maciej Waclawik, Z archeologią na ty!, czyli o ochronie dziedzictwa kulturowego przez edukację

Fot. 1. Zajęcia w V Liceum Ogólnokształcącym w Krakowie

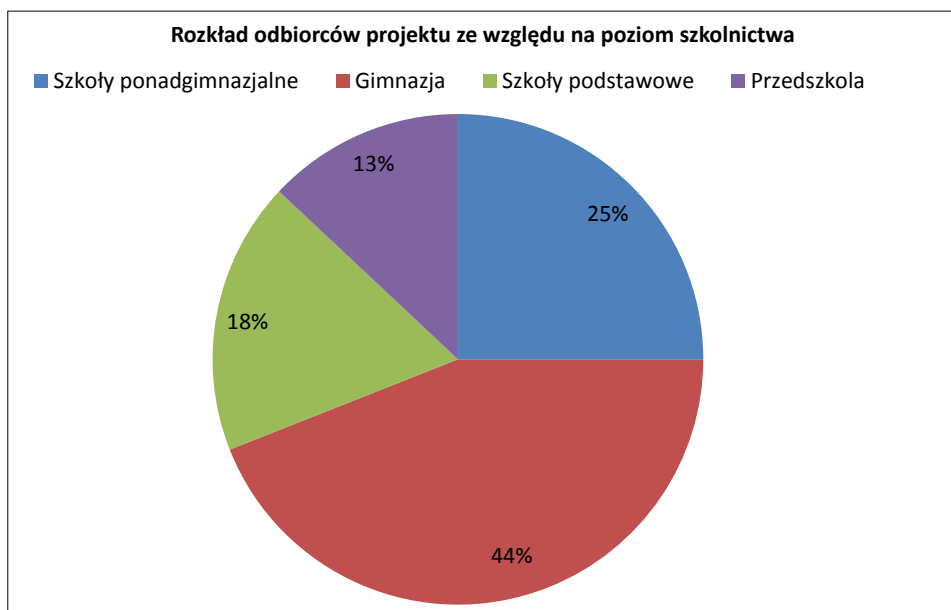
Źródło: archiwum autorów.

Fot. 2. Zajęcia z uczniami Szkoły Podstawowej Sióstr Salezjanek w Krakowie
Źródło: archiwum autorów.

Fot. 3. Zajęcia z wychowankami Przedszkola nr 7 Sióstr Serafitek w Krakowie
Źródło: archiwum autorów.

Ryc. 1. Udział procentowy zajęć przeprowadzonych w placówkach poszczególnych typów

Źródło: opracowanie własne.